

## HEYKEL SANATININ EVRİMİ

Prof.Yaşar Sami GÖKGÖZ  
Dokuz Eylül Üniversitesi  
Buca Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

### ÖZET

Heykel sanatının, doğuşu, gelişmesi ve toplumlar üzerindeki etkinliği irdelenmekte, teknoloji ve endüstrinin çağdaş heykel sanatına olan etkisinin nedenleri üzerinde durulmaktadır.

### SUMMARY

Birth and progres of sculpture its effects on societies have been examined, and the reasons of technological and industrial infulence on contemporary sculpture has been mentioned.

Heykel sanatını tarih öncesi çağlardan günümüze dek bir plân perspektifi içinde düşündüğümüzde, heykelin renksizliği, ağırlığı, . . . lrukla . . . r değiştirilmesi ve tarih sahnesindeki büyük rolü ve özellikle dini alanda etkileyici oluşu akla gelir.

Mağara çağı ilkel topluluklarda sanat; doğa'ya ve düşmana karşı yaşamı sürdürmek için kullanılan büyüdü bir araç ya da bir silah oldu. Giderek, sınıflı toplumların oluşumu ile Siteler kuruldu. Sanat da toplumu yöneten kralların, tanrıların yaşam öykülerine ya da başarılarına adandı. Eski Mısır ve Mezopotamya mezar mabet ve saray resimlerinde ve kabartmalarında, ülkeyi yönetenlerin, diğer insanlardan daha güçlü ve görkemli gösterilmesi, toplumsal bir düzenin sonucu doğdu.

Paleolitik çağda, fildişi, kemik ve çamurdan küçük insan figürleri yapılmış, çok abartılmış kalça ve göğüsleri olan bereket simgesi; Willendorf Venüs'leri yontulmuştur. Bu nedenle yontu, insanoğlunun en eski dışavurum sanatsal aracı olmuştur. Sembol ya da Simge ancak heykel yolu ile yığınlara seslenebilmiştir. Bir başka deyimle heykel; "Put" olarak düşünülebiliyordu. Eski çağlarda heykelin maddesinin taş, tunç ve ağaçtan yapılmış bir yalan olduğunu unutup ona, gerçek tanrıymış gibi bakmaları, heykelin etki gücünü göstermektedir. İslâmlıkta ise; çevresinde dönülebilen, gölgesi yere vuran heykelin yasaklanması da bu etkili sembol gücünden kaynaklanmıştır.

Heykel sanatı Michelangelo da ifadesini bulan Rönesans kavramından, günümüz modern heykel sanatının gelişmesine dek çeşitli aşamalar geçirdi. Bazan nesnelerin görünüşlerini, bazan nesnelerin içeriğini ifade etmek, bazan idealleri belirtmek, bazan bilinmeyeni araştırmak, hatta bazan yeni bir gerçek düzeni yaratmak egemen oldu. Rönesans dönemi heykeltıraşları, klasik Yunan ve Roma heykel sanatını adeta yeniden keşfettiler. Fakat ustaca dış görünüşlerini kopya ettikleri eserlerine biraz da kendi devirlerinin duyularına ve

düşüncelerine yer vermeyi de ihmal etmediler. Bunlar yeni bir devrin ilk tertiplerinden çok, Gotik sanatın incelenmesi gereği ortaya çıktı. Yine Barok ve Rokoko devirlerinde heykel ilkelerine çok aykırı olmakla beraber, gösterişli manierizmleri ile kendilerini kabul ettiren sanatçılar ortaya çıktı.

Sanat; Rönesans'la birlikte, kilisenin emrinden çıkmış, bireysel ögeler daha bir önem kazanır olmuştur. Sanatçı; hümanist gerçeklerle, bireysellik bilincine kavuşmuş, yeni buluş ve teknikleri araştırmaya koyulmuştur.

Heykel sanatı, Yunan'dan yakın çağımıza, örneğin, Maillol'e, Despiau'ya dek hep tek bir güzellik, oran, estetik duygusuna ve biçimleri değerlendirme kanunlarına bağlı kaldı. Heykel sanatında yüzyıllardan bugüne dek görülen değişimler, resmin kökten değişen devrimleri gibi özü değiştirecek derinlikte olmadı. Heykel üç boyut üstüne kurulu plastik sistemin hiç bir zaman göz ardı etmediği insan figüründen, çıplaktan (nü) ve büstten ayrılmadı. Eski Yunan'lı heykeltıraş Praksitel'in Eros ve Apollon gibi kadın vücudunu, onun zerafetini ve estetiğini yansıtan mermer heykelleri ile Maillol'un çıplak kadın heykelleri, şaşılacak yakınlıktadır. Heykeltıraş Despiau'un kimi büstleri, eski Roma'lı heykeltıraşların büstleri ile karşılaştırılabilir. Sanatçı Gimont ise eski Atina'yı, Roma'yı bir kenara itip Mısır'a ve Hititlere bakmakla heykel yapım geleneğinden ayrılmış olmadı. Fakat zamanla resimde belirip güçlenen soyutlama akımı heykel sanatına da sıçramış, bu sanatın bin yıllardan bu yana süregelen ilkeleri kökünden değiştirecek üç boyut üstüne insan vücudunu taklit eden figüratif nesneyi oluşturma prensibi gibi kurallar tartışılır olmuştur. Giderek eliyle çamur yoğurup bronz dökme, taş ya da mermer yontma yerine soyut biçimleri çoğu zaman da nesnelere bir araya getirme olayı gerçekleşti. Zamanla geleneksel heykel sanatının kullanmadığı bakır, demir, alüminyum, cam ve plastik maddeler kullanılmadı. Elektrik enerjisinden, laser ışınlarından yararlanıldı. **Brancusi, Giacometti, Lardara, Henri Moore, Jak Jazak, Alberd Friscia** ve daha birçok sanatçı geleneksel heykel sistemini değiştirerek heykeli çağdaş resmin hareketliliğine ulaştırdılar. Günümüz heykeltıraşı boşluk içinde dönen, hacim-oylum kompozisyonları ve düzenlemeleri yaratmak için, hurda tekerlekler, demir çubuklar, otomobil parçaları, zincirler, dişliler, gemi kazanları, uskurlar, cam elyafı, polyester, pleksiglas v.b. gibi malzeme ve materyaller kullanmaya başlamıştır. Bu makineleşmiş uygarlığımızın heykel sanatı üzerindeki etkisini göstermektedir.

Dünyanın neresinde olursa olsun, belirli amaçla dikilmemiş tek bir yapı, tek bir anıt ya da tek bir heykel gösterilemez. Bu yapıları; tapınma, barınma olarak kullanan insanlar, onları, özellikle işe yararlılık ölçülerine göre değerlendirirler. Eğer tapınak, ev yapımı (Mimari), resim ve heykel yaratımı gibi etkinlikleri birer sanat eseri sayarsak, dünyada bunları yaratan sanatçıdan yoksun tek bir topluluk yoktur. Geçmişte, resim ve heykel salt sanat yapıtları değil, belirli görevleri olan nesnelere sayılırdı. Biz, bu ilkel topluluklara, bizden daha basit ve sade oldukları için ilkel demiyoruz. Tüm ilk insanlığın geldiği ilk koşullara daha yakın oldukları için ilkel diyoruz. Bu açıdan bakılırsa bir kulübenin yapımı ile bir imgenin üretimi arasında hiç bir ayırım yoktur. Kulübeler, onları yağmurdan, rüzgârdan, güneşten ve kendilerini yaratmış ruhlardan korurlar. İmgeler ise, onları doğal güçler kadar, gerçek olan öteki güçlere karşı korurlar. Bu nedenle resimler ve heykeller büyüsel amaçla kullanılırdı. Bunlar imge'lerin etkisine ilişkin evrensel inanışın en eski örnekleridir. Keskin nişancı avcılar oklarını, taş ve baltalarını kullanarak elde ettikleri avlarının yalnızca resmini yapmakla, gerçek hayvanların da kendi güçlerine boyun eğeceğine inanıyorlardı. Başka bir deyişle; ilk insanlar için sanat, imge'lerin gücüne duyulan benzer inanışlara bağlıydı.

Günümüzde de hala gelişmemiş, yalnızca taş ve sopa aracını kullanan büyüsel inanışla kayalıklara hayvan resmi çizen ve mutlu olan topluluklar vardır.

Bütün bu inanışların, sanatla ilişkilerinin çok az olduğu sonucuna varmak olağandır. Ama, gerçekte, sanatı çeşitli biçimlerde etkileyen bu inanışlardır. Bu nedenle bir heykelin veya resim'in bizim ölçütlerimize göre güzelliği değil, onun etkinliği, başka bir deyişle; istenilen büyüsel etkinliği sağlama olanağıdır.

İlkel insan, bir olayı sembolik olarak göstermekle o olayın gerçekleşeceğini sanıyordu. Kötü ruhların kovulmasına, düşmanın ölümüne, ölümden sonra dirilmeye duyulan kuvvetli istek o'na uygun bir sembolün yaratılmasına neden oluyordu. İlkel insanın yarattığı sanat o'nun heyecanını, tepkilerini ifade eden biçim düzenleri ile oluşan bir sanattır. Sanat, ilk insan için hayatın kararsızlığından bir kurtuluştur. İlkel insanın düzenli bir hayatı yoktu. Olası her olayı iç güdüleriyle karşılardı. Bu nedenle sihirli bir rahatlama içinde eserini yaratır ve kararsızlıktan kurtulurdu. Bu şekilde bir boşalma ile bir an için hayatın akışını yakalayıp, O'nu somut ve değişmez bir eşya haline getirmiş olur. Böylece akıp giden zamanın içinden mekanı yaratmış, bu mekanı dış çizgileriyle belirterek bir düzen, bir birlik ve heyecanlarını yansıtan bir biçim doğmuştur.

Heykel sanatının ve heykeltraşlığın, resim sanatından bir çok farklı yönleri vardır. Bunların başında iki boyutlu yüzeysel resim sanatına, bir boyut daha eklenerek ortaya konulan hacim-değerlerdir. Çizmeye dayanan plâstik sanatlar arasında heykel sanatı böylece diğerlerinden sekiz kez daha büyüktür. Çünkü, bir heykele hepside aynı derecede iyi olması gereken en az sekiz yönden bakılması gereklidir.

Heykelin sağlamlığı, ölmezliği, yapılarla çeşitli biçimlerde barışıp kaynaşabilmesi, egemen figürler, alçak ve yüksek kabartmalar, sütun başlıkları, firizler ve yapıyı tamamlayan türlü heykel uygulamaları onun kalıcılığını kanıtlar.

Geleneksel heykel sanatında iki tür heykel yapım tekniğinin vardır. Bunlardan biri; kütleden oyularak ya da yontularak yapılan tekniktir. Bu teknikte heykel yapan sanatçılara yontucu denmesinin nedeni de bu yöntem işini yaptığı için verilmiş bir üvandır. İkinci heykel yapım tekniği ise; kurularak, eklemelerle inşa ederek tamamlama ya da biçim verme tekniğidir. Yakın çağda heykeltraş Rodin'le başlayan bu teknikte modle etme daha kolaylaştı.

Giderek gelişen heykel sanatında yontmak, modle etmek biçimlendirmek yerine inşa etmeye dayalı bir yöntem benimsendi. Modern heykel sanatı; 1905'lerde Kübizm'in doğması ile kendini göstermeye başladı. Bu sanat akımı, Avrupa sanata Rönesanstan bu yana egemen olan doğaya sadakat kaygısını bir kenara iterek (inkarcı) ortaya çıkmış oldu. Materyalleri birbirine ekleyerek elektrik ve oksijen kaynaklarıyla yapıştirarak yapıtlar oluşturulmaya başlandı. Yeni Konstrüktivist akım bu şekilde doğdu. Bu akımın savunucularından Viladimir Tatlin; "sanat, nesnelere, illizyona dayanan bir imgesidir, yanlısamdır, yalandır. Hayat ve teknoloji bu tür bir sanatın yerini almalıdır." der. Bu görüşten hareket ederek, demir, bakır, aliminyum, ağaç v.b. malzemelerin montajlarını yaparak yeni yapıtlar gerçekleştirildi.

1920 lerde heykeltraş; Gabo ve Pevsner kardeşler, "Sanat, uzay ve zaman gerçeği üzerine kurulmalıdır" tezini ortaya atmışlardır. Bu iki temel eleman ise; dinamik-kinetik oluşumları ortaya çıkardı. Bu devingen'lik (yer değiştirme) doğal etkilerle (hava akımı-rüzgâr) ya da motor yardımı ile elde edilmeye başlandı. Aslında, 1920'lerde konstrüktivist'lerce ortaya atılan; kinetik düşünce,

M.Ö.Truva'lılara dek uzanmaktadır. Truva'lular, tahtadan yaptıkları bir at heykeleni ayaklarına yerleştirilen tekerlekler üzerinde hareket ettirerek, planladıkları bir amacı gerçekleştirmişlerdir.

II.Dünya savaşı sonrası ise heykel sanatı yeni bir kavram içine girdi. Bu yeni kavram; endüstri artışı, fabrikasyon nesnelerin yeni bir kavram yüklenmesi ile ready-mode (hazır eşya) akımını ortaya çıkardı. Artık heykel yapımında çağın ortaya koyduğu her türlü materyal ve yeni teknoloji kullanılmaya başlandı. Lâser ışınlarından, bilgisayar olanaklarından yararlanıldı. Renkli toprak boyaların yerine, kimya ilminin sunduğu sentetik ve akrilik boyalar devreye girdi. Polyester, pleksiglas elektrik enerjisi, mıknatıslar, mercekler, ses yükselticileri v.b. leri günümüz heykel sanatı ile iç-içe oldu artık.

Bundan böyle çağdaş sanatçının yaratma olgusu hiç bir engel tanımadan, dilediği ufuklara özgürce kanat açmaya başladı.